

3.1. Farklılıklara İlişkin Kavramsal Temeller

Bireyler arasında gruplaşma ve ayrılmaya sebep olan, iletişimde bir engel oluşturan faktörlerden biri olarak bireyler ve gruplar arasındaki farklılıklar, kişiler arasındaki ilişkileri etkilediği kadar tarih boyunca toplumsal ilişkileri belirleyici bir etken olma özelliği göstermektedir. Bu doğrultuda renk, ırk, etnik köken, sınıf ya da din gibi farklılıkların temel oluşturduğu çatışmaların antik çağlardan itibaren tarih sahnesinde varolduğu görülmektedir. Tarihsel süreç içinde önemli belirleyici bir faktör olmakla birlikte, 1960'lı yıllardan itibaren yeni bir kavram olarak belirginleşmeye başlamıştır (Ahkanasy vd., 2002, 307; Faist, 2009, 171). Başlangıçta yönetsel bir süreç olarak ortaya çıkan farklılıklar (diversity) konusu toplumların gün geçtikçe heterojenleşmesi ile günümüzde sadece örgütsel düzeyde değil, bireysel ve toplumsal boyutta da incelenmekte ve psikoloji, sosyoloji ya da iletişim gibi farklı alanlarda da ele alınmaktadır.

Alan üzerine gerçekleştirilen ilk çalışmalarda farklılıklar, bireyler arasındaki farklar ve benzerliklerin bir bileşimi ve kişilerin diğer kişileri tanımlamak amacıyla kullandıkları atıfların tümü olarak tanımlanmaktadır (Thomas Jr., 1996; 5). Psikolojik temelli bir yaklaşıma göre farklılıklar, bizi insan yapan seçeneklerin çokluğu olarak ifade edilmektedir (WingSue, 2011; 300). Bu tanımlardan yola çıkarak genel bir yaklaşımla, biyolojik farklardan başlayarak, doğumla kazanılan renk, ırk ve cinsiyet gibi özellikler başta olmak üzere, doğumdan sonra kazanılan dil, din, kültür, fiziksel görünüş ve yaş farklılıklarına kadar pek çok faktörün bir araya gelerek oluşturduğu ve her bireyi diğer bireylerden farklı ve "tek" kılan özellikler toplamı ve bu özellikler temelinde diğer bireyler ve gruplar tarafından algılanmasını da kapsayan geniş bir tanımlamaya karşılık gelmektedir (Jones vd., 2013; 5).

3.2. Farklı Olmak ve Sosyo-Psikolojik Yaklaşımlar

Her bir bireyin temelde diğer tüm bireylerden farklı olduğu görüşünden hareketle, ana yazında dört temel kuram, bireysel ve toplumsal ilişkilere yön veren başlıca kavramları oluşturmaktadır.

Sosyal Kimlik Kuramı (Tajfel ve Turner, 1974), bireylerin içinde yaşadıkları sosyal dünyayı kategorilere ayırma yoluna başvurmaları ve bu kategorilendirme yoluyla etraflarındaki sosyal dünyayı anlamaya çalışmaları üzerinde durmaktadır (Kağıtçıbaşı ve Cemalcılar, 2014; 263). Bir diğer ifade ile doğal bir süreç olarak gelişen kategorilendirme sonucunda, bu kategoriler içinde kendine yer konumlandırılan bireyin, bu kategoriler içinde algılandığı şekli ile tanımlandığına işaret edilmektedir. Bu doğrultuda, dış dünyaya ilişkin algı sürecinde oluşturulan kategoriler, içindeki farklılıklar olabildiğinde az ve kategoriler arasındaki farklılıklar olabildiğince çok algılanmaktadır (Demirtaş, 2003; 129-133). Kuramın iki temel yaklaşımı esas alındığında, bireylerin gruplar içinde yer almasının sosyal bir ihtiyaç olduğunu ve bu ihtiyacı karşılamak bir ayrıma gidildiğini söylemek yanlış olmayacaktır.

Sosyal Kategorileştirme Kuramı (Turner, 1986), "bireylerdeki kategorilere ayırma ya da gruplama sürecinin bilişsel olarak ve kendiliğinden gerçekleştiğini, üzerinde düşünmeyi gerektirmediğini söylemektedir" (Taylor vd., 2007; 42). Bu bakış açısıyla bireyler en temel olarak, dış özellikler ve görünüş farklılıklarına göre kategorilere ayırma eğilimindedir. Kategorilere ayırma, uzun saçlı birinin "kadın" kategorisine alınması, kısa saçlı birinin "erkek" kategorisine alınması gibi beyinde yapılan anında değerlendirmelerdir. Aynı işlem, ırklar ya da diğer toplumsal kategorilere yerleştirme için de geçerli olmaktadır. Dolayısıyla, sosyal kategorileştirme kuramı algılar ile doğrudan bağlantılı olduğu gibi cinsiyet, ırk ve toplumsal sınıf gibi toplumsal kategorileri de etkilemektedir.

Nuri Bilgin, Sosyal Karşılaştırma Kuramı (Festinger, 1954)'na göre, bireylerin genellikle olumlu bir benlik algısına sahip olmayı hedeflediğini ve bunu sürekli kılmak istediklerinin altını çizmektedir (Bilgin, 1988, 115). Kuram temelinde, olumlu benlik algısını oluşturabilmenin en etkin yollarından biri, bireylerin kendilerini grup içindeki diğer kişilerle karşılaştırmaları ve belli yönlerden kendilerini diğer kişilerden daha iyi olarak görebilmeleri (Festinger, 1954; 136)'dir.

Son olarak, Benzerlik- Çekim Yaklaşımı (Bryne, 1965) ise, kişilerin diğer kişileri kendilerine benzer olarak algıladıklarında, kendilerini daha rahat hissettiklerini ve benzer kişilerin dikkat çektiği tezinden yola

çıkmaktadır. Bu süreçte ilk olarak algılanan görünen farklılıklardır ve bu sebeple kişiler, ilk aşamada kendilerine benzer olanlarla birlikte olmak istemektedir (Phillips, Northcraft, Neale, 2006; 467-471).

Bu dört yaklaşım, sanal topluluklar temelinde değerlendirildiğinde, internet ortamında oluşan yeni grupların, bir diğer ifade ile “sanal bir coğrafya” üzerinde inşa edilen “Ağ toplumu”na ait tüm alt grupların, fiziksel kısıtlar ve toplumsal normlar ortadan kalktığında farklı olan birey ve gruplara ilişkin değerlendirmelerinin ne yönde değişiklik gösterdiği 2000’li yıllardan itibaren merak uyandırmaya başlamıştır.

İnternet kullanım oranlarının son onbeş yılda %832 artış gösterdiği günümüzde (<http://www.internetworldstats.com/stats.htm> , Erişim: 13.02.2016), internet aracılığı ile oluşan yeni iletişim süreçlerinin bireylerin diğer birey ve gruplara yönelik “öteki” algısını ne yönde etkilediğini ortaya koymaya sınırlı sayıda çalışma yer almaktadır (Robinson ve Martin, 2009; Castells, 2004, Beebe ve Masterson, 2015, Kaptein vd., 2013; Schachtner; 2015). Bunlardan, Robinson ve Martin(2009)’ in internet kullanıcılarının kullanmayanlara oranla sosyal tutum farklarını sorguladıkları araştırma, yoğun internet kullanan bireylerin farklılıkları destekleyen(pro-diversity) bir tutum içinde olduklarını ortaya koymaktadır (Robinson ve Martin, 2009; 520).

Farklılıkların ve algılanan farklılıkların anlaşılmasında önemli bir yere sahip olan benzerlik çekim yaklaşımının yüzeysel benzerlikler yanında kişilik gibi ikinci aşamada algılanan benzerliklere odaklanması, farklılık üzerine yapılan çalışmalara önemli bir bakış açısı oluşturmaktadır. Bu bakış açısının sanal topluluklar üzerinde etkisinde değişiklikler gösterdiği ve zaman içinde sosyal ağlar üzerinde farklı benzerlik arayışlarının söz konusu olduğu; başlangıçta etnik köken ve din gibi benzerliklerin bireyleri bir araya getirirken ağır büyümesiyle birlikte tutum, ilgi alanları ya da etkinlikler temelinde benzerliklerin önem kazandığı ve son olarak Foursquare gibi uygulamalarda olduğu üzere aynı ortamda bulunmanın (konumsal benzerlik) önem kazandığı görülmektedir (Kaptein vd., 2013;344) .

Birey ve gruplar arasındaki farklılıklara ilişkin değerlendirmelerin, dijital kültür ve sanal ağlar içinde sosyo-psikolojik kuramlar temelinde değişiklik göstermeye başladığı görülmektedir. Bu noktadan hareketle bireyler, herhangi bir demografik, kültürel, etnik ya da dinsel kısıtlama söz konusu olmadan ancak sanal dünyaya ve sanal topluluklara ait norm ve değerler çerçevesinde sanal dünya ve dijital kültür içinde kendilerine bir konum belirleyebilecektir. Gerçek yaşamda çalışamayacak düzeyde fiziksel engeli olan, bu sebeple sosyal yaşamın da dışında kalan ve “farklı” ya da “öteki” konumunda bulunan bir bireyin, bu engellerin söz konusu olmadığı dijital ortam içinde kendini ait hissedebileceği sanal topluluklara dahil olmasa gerçek yaşama göre çok daha olanaklı görünmektedir.

SONUÇ YERİNE

Gerçek alanlar ve sanal agoraların her geçen gün daha çok birbiri içine geçtiği günümüzde, toplumsal süreçler ve değişimler de geçmişe oranla çok daha hızlı ve değişik yönlerde gerçekleşmektedir. Bazı süreçler için yüzlerce yılın söz konusu olduğu değişimler, gerçek ve sanal gerçekliğin içiçe var olduğu günümüz çok boyutlu ortamlarında kimi zaman sadece birkaç yılda yaşanabilmektedir. Bu ortamda, teknoloji ve iletişimdeki hızlı değişimler toplumların değişim süreçlerini de hızlandırmakta, tarih boyunca bireysel ve toplumsal düzeyde yaşanan değişimler, gerçek ve sanalın bir birleşimi olan dijital kültür ve sanal ağlar içinde süreklilik arzeden bir biçimde yeniden şekillenmektedir. Bu koşullar içinde, fiziksel koşullarda bir araya gelmeleri mümkün görünmeyen birey ve grupların, sanal ortam içinde belli iletişim süreçleri çerçevesinde bir araya gelmesi, geçmişe oranla çok daha fazla söz konusu olmaktadır. Sanal topluluklar içinde oluşan bu “amaç temelli” sanal birlikteliklerin, bireyleri gerçek yaşama ait norm ve değerlerden farklı bakış açılarına taşımaları söz konusu olmaktadır. Bu noktada günlük yaşam içinde farklı sebeplerle bir araya gelmesi mümkün olmayan ve dünyanın farklı noktalarından, farklı dil, din, ırk, etnik köken ya da kültüre ait binlerce kişinin bir sanal platformunda bir arada olması günümüzde oldukça sık karşılaşılan bir duruma örnek oluşturmaktadır. Özellikle gerçek yaşam içinde farklılıkları sebebiyle grup dışında kalan ve “ötekileştirilen” bireyler için internet, sanal dünya ya da sosyal medya, “yeni keşfedilen uçsuz bucaksız bir kıta” konumundadır. Sayısı her geçen gün artan ve değişiklik gösteren sanal gruplar içinde, gerçek dünyaya ait fiziksel grup normlarının gösterdiği değişiklikler, daha fazla sayıda yeni araştırma ve çalışmayı gerektirmekte, varolan kuram ve